

УДК 371.315:811.111'36

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ НАВИЧОК ГОВОРІННЯ У РІЧИЦІ КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

Дубчак І.П. (Черкаси)

У статті розглядаються етапи формування граматичних навичок говоріння, зокрема навичок уживання субстантивних конструкцій у монологічному мовленні, майбутніх учителів англійської мови у межах комунікативно-когнітивного підходу до навчання на початковому ступені у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: граматичні навички, монологічне мовлення, комунікативно-когнітивний підхід, майбутні вчителі, англійська мова.

Дубчак И.П. Этапы формирования грамматических навыков говорения в русле коммуникативно-когнитивного подхода. В статье рассматриваются этапы формирования грамматических навыков говорения, в частности навыков употребления субстантивных конструкций в монологической речи будущих учителей английского языка в русле коммуникативно-когнитивного подхода к обучению на начальной ступени высших учебных заведений.

Ключевые слова: грамматические навыки, монологическая речь, коммуникативно-когнитивный подход, будущие учителя, английский язык.

Dubchak I.P. Stages of the Formation of Grammar Speaking Skills: a Communicative Cognitive Approach. The article deals with the stages of the grammar speaking skills formation, in particular the skills of the substantive constructions' usage in future Russian language teachers' oral monologues according to the communicative cognitive approach at the initial stage of learning the language at universities.

Key words: grammar skills, oral monologue, communicative cognitive approach, teachers-to-be, English language.

Сучасні тенденції в освіті, що покликані підготувати фахівців із актуальними знаннями, гнучкістю і критичністю мислення, творчою ініціативою, високим адаптаційним потенціалом, вимагають ефективного підходу до навчання майбутніх учителів іноземної мови (ІМ). Комунікативно-когнітивний підхід як сучасний напрямок

комунікативної методики у світлі особистісно-діяльнісної парадигми забезпечує, на нашу думку, оптимальну організацію процесу навчання граматичної сторони іншомовного мовлення, його високу результативність вже на початковому ступені вивчення ІМ. Характерною рисою цього методу є усвідомлення мовних правил, особливостей граматичного явища, що вивчається, взаємозв'язку його форми, значення та смислу відповідно до ситуації спілкування та тренування у виконанні відповідної дії з ним.

Навчання граматичної сторони мовлення у межах комунікативно-когнітивного підходу у вищих навчальних закладах було об'єктом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних методистів (Сітнов Ю.А., Вовк О.І., Щепілова А.В., Лопарева Т.А., Усенко І.Ю., Орловська Л.К., Рязанова О.А. та ін.). Проте відсутність автоматизмів граматично правильного іншомовного усного мовлення у майбутніх учителів на початковому ступені навчання залишається актуальною проблемою у методиці.

Таким чином, **метою** цієї статті є розгляд етапів формування у майбутніх учителів навичок уживання субстантивних конструкцій у монологічному мовленні в межах комунікативно-когнітивного підходу на початковому ступені навчання.

Передусім, вважаємо за доцільне навести визначення поняття “субстантивна конструкція” (СК). Під СК розуміємо іменникове словосполучення, до складу якого входять головний компонент, виражений іменником, та один чи декілька залежних компонентів (означень).

Спираючись на дослідження методистів П.Я. Гальперіна, О.О. Миролобова, В.А. Бухбіндера, Ю.І. Пассова, А.В. Щепілової, П. Ура (P. Ur), які розглядали етапи формування граматичних навичок (ГН) у процесі навчання майбутніх учителів уживання СК у монологічному мовленні (ММ), ми виділяємо три етапи, зумовлені закономірностями становлення мовленнєвої дії: 1) етап концептуалізації, 2) етап інтеріоризації та 3) етап екстеріоризації.

Розглянемо кожен із зазначених етапів детальніше.

Як відомо, оволодіння граматичною стороною мови головним чином залежить від розвитку когнітивної сфери психіки студентів. Базуючись на цьому положенні, ми вважаємо, що при формуванні ГН майбутніх учителів особливу увагу (як з боку викладача, так із боку

студентів) слід приділяти саме етапу концептуалізації, який, хоча і є підготовчим етапом формування ГН, проте відіграє в цьому процесі суттєву роль. Тому вважаємо за доцільне більш детально охарактеризувати цей етап.

Метою етапу концептуалізації є отримання студентами відомостей про граматичне явище і формування первинних концептів. Останні виступають образами об'єктів, що сприймаються, які для включення у загальну систему знань студентів мають бути усвідомлені. Отже діяльність викладача і студентів на цьому етапі має бути спрямована на усвідомлення нового граматичного явища.

Основним методичним завданням етапу концептуалізації є систематизація і поглиблення знань студентів про мовне явище, що вивчається, за допомогою аналізу змістової сторони граматичного явища. Зміст цього етапу визначається діяльністю викладача щодо пред'явлення граматичного явища, що вивчається, і діяльністю студентів задля формування уявлення про це явище, тобто концептуалізації знання [2:198]. Серед операцій, що складають основу ГН, на цьому етапі ми виділяємо операцію вибору граматичної структури, до якої входять розумові операції з вибору сполучуваності слів і граматичних форм, складання цілого із частин тощо.

Проаналізувавши процес пізнання і дослідивши рівні пізнавальної діяльності, ми виділяємо три підетапи етапу концептуалізації: первинної концептуалізації, базової концептуалізації і вторинної концептуалізації, які відповідають певному рівню когнітивної діяльності студентів – емпіричному пізнанню, понятійному осмисленню і вторинному осмисленню. Охарактеризуємо кожен підетап.

Розглядаючи підетап первинної концептуалізації детальніше, перш за все нагадаємо, що рівень емпіричного пізнання є первинним рівнем когнітивної діяльності студентів. В його основі лежить така когнітивна здатність, як сприйняття, під час якого здійснюється безпосередній контакт студентів із новим граматичним матеріалом. У науковій літературі сприйняття трактується як складний когнітивний процес, що включає усвідомлення, когніцію, і завдяки якому відбувається отримання інформації – емпіричного (немовного) знання, що лежить в основі цілісного процесу пізнання [1:79].

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що у процесі формування ГН у ММ функція сприйняття є базовою для інших

когнітивних процесів, які відбуваються у свідомості студентів на більш складному етапі пізнання, а отже, на ньому базується граматична усвідомленість як основа формування ГН говоріння. Для того, щоб процес сприйняття був ефективним, викладачеві необхідно організувати цілеспрямоване спостереження за функціонуванням граматичних форм у конкретній комунікативній ситуації – на матеріалі автентичного тексту, що містить нові граматичні структури, та стимулювати самостійні висновки студентів про значення, комунікативну функцію та правила утворення СК.

Для сприйняття студентами форми, функції і значення граматичного явища пропонуємо використовувати проблемно-пошукову технологію, характерну для комунікативно-когнітивного підходу, та вправи у сприйнятті нової граматичної структури та в її упізнаванні. До операцій і дій, що становлять зміст підетапу первинної концептуалізації і мають відпрацьовуватись у вправах, відносимо: дії з первинного усвідомлення граматичної форми нової структури, її генералізованого зорового образу; спостереження за граматичним явищем у мовленні; мимовільне засвоєння форми і розуміння значення граматичної структури; виокремлення граматичної структури із потоку мовлення; створення генералізованого слухового образу граматичної структури; первинного усвідомлення граматичного значення структури. Таким чином, на підетапі первинної концептуалізації шляхом виконання студентами зазначених операцій і дій у відповідних вправах відбувається ознайомлення з новою граматичною структурою.

Подальші підетапи концептуалізації характеризують власне розумову діяльність студентів. Важливо зазначити, що знання, які формуються на цих підетапах, є вивідними, і на їх основі відбувається усвідомлення нового граматичного явища.

Відтак, підетап базової концептуалізації має на меті узагальнення відомостей і створення загальної класифікаційної системи знань студентів про граматичне явище. Усвідомлення студентами його особливостей відбувається на цьому підетапі. Це стає можливим у результаті виділення основних характеристик і розкриття зв'язків і відношень між елементами СК за допомогою такого типу когнітивної діяльності як осмислення, що забезпечує можливість переробки отриманих і накопичених окремих знань про граматичне явище в єдине структуроване знання.

Необхідно зазначити, що на цьому підетапі відбувається включення нового граматичного матеріалу в систему знань, якими студенти вже володіють. Це положення стосується граматичного правила. Тому необхідно встановити зв'язки нового правила з уже відомими студентам правилами. Цей зв'язок може проявлятися у протиставленні двох правил або у їх співставленні. Ми вважаємо, що саме на цьому підетапі необхідно проводити міжмовне зіставлення граматичного явища в англійській та українській мовах, що сприяє подоланню міжмовної інтерференції. Зіставлення разом із порівнянням і аналізом спрямоване на виявлення й усвідомлення диференціальних ознак, подібностей і розбіжностей на різних рівнях – на рівнях форми, значення і вживання.

Таким чином, для усвідомлення студентами особливостей і характерних рис граматичного явища, зв'язків і відношень між його елементами пропонуємо використовувати такі вправи: у виявленні схожостей і розбіжностей граматичного явища в англійській та українській мовах; у встановленні семантичного зв'язку між елементами нової граматичної структури. Серед операцій і дій, що відпрацьовуються у вправах цього етапу, виділяємо такі: формування мовленнєворухового образу і зв'язку між слуховим, зоровим і мовленнєворуховим образами; засвоєння єдності граматичної форми, значення і функції граматичної структури.

На останньому підетапі етапу концептуалізації – вторинної концептуалізації – відбувається формування індивідуального знання студентів про граматичне явище, що вивчається. Цей підетап характеризується великим ступенем суб'єктивності, передбачає опору на результати попередніх підетапів і орієнтується на певний когнітивний досвід студентів – як емпіричний, так і мовний; а також передбачає усвідомлення нового граматичного явища з точки зору суб'єкта пізнання як носія системи індивідуального знання, думки, оцінки.

Таким чином, тут відбувається усвідомлення граматичного явища з точки зору студента, індивідуальна когнітивно-мовна обробка інформації, її інтерпретація, результати якої студент використовує у власних когнітивно-комунікативних цілях [1: 92].

Отже, серед вправ підетапу вторинної концептуалізації ми виділяємо вправи у перевірці розуміння нової граматичної структури, у диференціації та ідентифікації граматичної структури, у виявленні

та виправлені помилок у граматичній структурі. На цьому підетапі студентам необхідно виконати такі операції і дії, як: мимовільне виведення особливостей граматичної структури у процесі функціонування граматичного явища; ведення конспекту; самостійне виведення правила та його адаптація при запам'ятовуванні.

Таким чином, підетап вторинного осмислення завершує процес пізнання і забезпечує інтеграцію всіх когнітивних рівнів, цілісність мовленнєворозумової діяльності студентів.

Необхідно зазначити, що вправи етапу концептуалізації – це некомунікативні вправи, метою яких є розв'язання певного мовного завдання. Обов'язковою вимогою до цих вправ є використання рефлексії, основна функція якої полягає у забезпеченні більш повного й чіткого усвідомлення студентами їхньої діяльності.

Другим етапом методики формування навичок вживання СК у ММ є етап інтеріоризації – поступового формування мовленнєвих ГН шляхом виконання мовленнєвих дій. Серед операцій ГН цього етапу виділяємо операцію оформлення, що включає операції фонетичного, лексичного та граматичного оформлення монологічного висловлювання відповідно до існуючих мовних норм.

Метою цього етапу є автоматизація компонентів мовленнєвої дії в тотожних або аналогічних ситуаціях мовлення. Тут головна роль відводиться умовно-комунікативним вправам з опорою. Це вправи в імітації мовленнєвого зразка; у підстановці; у трансформації; у завершенні; у вставці необхідної граматичної структури за контекстом; у розширенні; у відповідях на запитання та постановці запитань. У наведених вправах студенти відпрацьовують операції у підстановці і трансформації нової граматичної структури; переформулюванні граматичного блоку; відтворенні і породженні граматичної структури в усному мовленні.

Підсумовуючи етап інтеріоризації, зазначимо, що він є етапом тренування у вживанні СК у ММ.

Завершальним етапом формування ГН у ММ є етап екстеріоризації, метою якого є подальша автоматизація мовленнєвих операцій і формування гнучкості навичок уживання СК, їх удосконалення, що досягається в умовах активного мовленнєвого тренування. На цьому підетапі домінуючими є умовно-комунікативні вправи (можливим є також використання комунікативних вправ) без використання опор,

розроблені з урахуванням мовленнєвих ситуацій, в яких функціонують граматичні структури, що вивчаються, і прагматичних цілей, для реалізації яких ці структури зазвичай використовуються. Це вправи в об'єднанні зразків мовлення у понадфразову єдність і створенні власних монологів із метою засвоєння студентами системного уявлення про функціонування граматичної структури в ММ.

Отже, етап екстеріоризації є етапом практики в уживанні граматичного явища у ММ.

Таким чином, розглянуті етапи формування навичок вживання СК у ММ у своїй сукупності забезпечують успішність процесу формування ГН, оскільки вони спрямовані на розвиток різних видів когнітивної діяльності студентів і відображають поетапність формування навичок на основі граматичної усвідомленості з метою створення цілісної концептуальної системи нового граматичного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Магировская О.В. Уровни концептуализации в языке / О.В. Магировская // Концептуализация мира в языке. Серия: Когнитивные исследования языка. – 2009. – Вып. IV. – С. 78–96.
2. Щепилова А.В. Теория и методика обучения французскому языку как второму иностранному языку : учеб. пособие для студентов вузов, изучающих язык по специальности 033200 “Иностр. яз” / А.В. Щепилова. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. – 245 с.